Un pas minor, un efect major

Propunerea legislativă a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din 19 noiembrie 1924, cu privire la înființarea unei școli de pictură bizantină bisericească

Prof. Univ. Dr.
Mihaela Palade

Suntem în anul Centenarului, perioadă în care gândurile noastre se îndreaptă, firesc, către toți cei implicați în făurirea Marii Uniri, de la regi la supuși, de la personalitățile politice la simpli muritori, de la ierarhi la creștinii de rând. Cu ceva timp în urmă, am încercat să refac întortocheatul și, încă negurosul, pe alocuri, drum al instituționalizării muncii iconarilor[1], moment în care am descoperit, ca semnatari ai unor decrete și legi, pe monarhii țării, alături de oameni de cultură, patriarhi și mitropoliți, ce se aflau, în acel ceas la cârma ministerului de resort. La vremea respectivă, m-a impresionat descoperirea unei legi, emisă în 1925 (timp în care la conducerea Ministerului Cultelor și Artelor se afla Alexandru Lapedatu), și promulgată în 1926, o lege care prevedea „Apărarea vechilor picturi bisericești și întemeierea unei școli de zugravi".

Ulterior, studiind hotărârile Sinoadelor Bisericii Ortodoxe Române, aveam să constat că sintagma „Școala din tinda bisericii" este cât se poate de potrivită în acest caz, întrucât primii care au solicitat înființarea unei „școli de pictură bizantină bisericească" nu au fost oamenii de cultură, ci părinții de la Sinodul din 1924, inițiativa lor constituind o etapă semnificativă în desfășurarea artei creștine românești. Studiul de față dorește a puncta câteva trepte ale acestei veritabile scări, care a urcat de la ignorarea completă a picturii de tradiție bizantină, la descoperirea ei pas cu pas, ajungându-se la constituirea unei adevărate școli, dintre care un pas minor, un efect major l-a avut o propunere legislativă cu privire la înființarea unei școli de pictură bizantină bisericească...

Momentul 1876 – „restaurarea" bisericii mitropolitane din Curtea de Argeș

Primul pas în „trezirea la realitate" și începutul descoperirii tradiției picturale românești a fost declanșat de așa-zisul proces de restaurare a

1 Mihaela PALADE, „Ceas de celebrare, evaluare multiseculară în Patriarhia Română – trepte ale instituționalizării muncii iconarilor", în vol. *Lumini de centenar, Volum de comunicări științifice*, editat cu ocazia anului 2018, Ed. Universității din București, 2018, pp. 127-160.

unui valoros monument arhitectural, biserica mitropolitană din Curtea de Argeș – demers care a evidențiat o imensă deficiență a picturii bisericești românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea, și anume imposibilitatea aflării unui pictor român, unul care să fie capabil să realizeze noul ansamblu pictural.

Din varii motive, un arhitect francez, André Lecomte du Noüy, format în cadrul unei cu totul alte spiritualități și culturi, fusese ales pentru a reda strălucirea cea dintâi unei mărturii multiseculare a valorii estetice atinse de arta românească la 1517. Astfel, pe mâinile unui francez, format la școala decorativismului specifică luxului promovat de imperiul lui Napoleon al III-lea, a fost lăsată una dintre cele mai valoroase mărturii artistice ale picturii murale românești, fapt care explică de ce nu s-au păstrat decât fragmente disparate[2], alese de către „restaurator", ele fiind catalogate „comme de curieux spécimens de la véritable peinture byzantine"[3]. Interesant este faptul că, la vremea respectivă, André Lecomte du Noüy a fost considerat a fi cel mai în măsură a alege ce anume urma să fie păstrat și ce anume distrus, ideile sale fiind însușite de personalitățile culturale ale timpului: Titu Maiorescu, Alexandru Odobescu, Dimitrie Sturdza, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica, covârșiți și ei de personalitatea lui Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc, mentorul lui André Lecomte du Noüy.[4]

Dar pasul următor, și anume realizarea noii picturi avea să scoată la lumină faptul că, pe la „sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui deal XIX-lea, numărul zugravilor de biserici de la noi din țară scăzuse foarte mult..."[5], atât de mult încât, la finalul dezbaterilor, au fost chemați doi pictori decoratori francezi, F. Nicolle și Charles Paul Renouard. Era ca și cum, în plan liturgic, s-ar fi apelat la serviciile unor pastori protestanți ca să citească rânduiala înscrisă în cărțile de cult ortodoxe, motiv pentru care, cu toată bunăvoința, nu puteau rămâne decât undeva, la suprafața literei, dar fără a se împărtăși din dulceața Duhului.

Prăpastia dintre pictura tradițională românească și gusturile artistice ale intelectualității vremilor respective se vădea a fi din ce în ce mai adân-

2 În raportul întocmit la 24/6 iulie 1876 și adresat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, arhitectul prezenta motivele pentru care a ales să repicteze biserica. El considera nul efectul decorativ al picturilor vechi existente, nevaloroase nici sub raport artistic, portretele fondatorilor și figurile ce ocupau părțile inferioare ale celor două absidiole le socotea convenționale, rigide, astfel că, deși le prețuia oarecum decorativitatea, considera că nu reprezentau altceva decât specimene curioase ale artei bizantine ce meritau a fi păstrate doar ca atare, restaurarea frescelor constituia o operație mult prea complicată și delicată pe care nu o putea admite pentru întreaga pictură interioară, ci doar pentru anumite părți indicate de el, pictura urmând a fi în așa fel realizată încât să dispară contrastul „prea violent" dintre bogăția decorației exterioare și zugrăveala interioară, caracterizată drept lipsită de efect decorativ (Gheorghe P. NEDELCU, *În legătură cu repictarea bisericii episcopale din Curtea de Argeș*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, tom 20, nr. 1/1973, p. 58).

3 G. P. NEDELCU, *În legătură cu...*, p. 60.

4 G. P. NEDELCU, *În legătură cu...*, p. 60.

5 G. P. NEDELCU, *În legătură cu...*, p. 62.

că, aspect vădit în momentul în care D-l Socec a cerut ca să i se primească câteva așa-zise „icoane" de către Sfântul Sinod, un sinod al unei Biserici Ortodoxe autocefale și care dorea a-și afirma statutul.

22 noiembrie 1889 – Ședința Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române

În urma discuțiilor pro și contra, cu privire la modul în care trebuie să arate o icoană, episcopul Partenie a cerut acestuia să ia „o decisiune în cestiunea picturei Bisericei nostre în genere", subliniind faptul că „Biserica Română, fiica sau putem dice, sora Bisericei celei mari de Constantinopole – a admis ca pictură, arhitectură și ornamentațiune liturgică stilul bizantin, încă din cele dintâi timpuri ale aparițiunei acestor arte frumose în Biserica Creștină. De atunci ele au format obiectul de veneraţiune al poporului român. Cu întristare însă am vedut că de câtva timp acest stil bisantin a început a se goni din biserică și a se înlocui cu modeluri noui și necunoscute poporului român, de altmintelea modeluri ce în mare parte sunt neconforme cu sentimentul nostru religios și național. În timpurile nostre de nefericire când țara nu avea conștiința de sine și de ce trebue să aibă și să păstreze, s'a putut permite venzătorilor de aceste obiecte și pictorilor – mai mult sau mai puțin acreditați în sensul cel bun – să debiteze marfa lor; țara însă redeșteptată dorește să-și revandice tote drepturile sale și noi sistăm cu bucurie la acestă evoluțiune care să urmeze în societate. Tot pentru acest motiv s-a dat ființă Sfântului Sinod, ca el, autoritate înaltă a Bisericei, să supravegheze mersul Bisericei spre a nu se abate din calea sa de mai'nainte, din calea adevărată a Evangheliei și a decisiunilor părinților Bisericei. Sfântul Sinod dar nu numai e în drept, ci e chiar dator să se îngrijească ca Biserica să rămână nestrămutată în doctrina Divinului seu fondator și să păstreze așezemintele și decisiunile Sinodelor. Pentru înlesnirea sentimentului religios, sau mai bine dis, pentru a pironi acest sentiment și mai mult a'l lega de personele cari se adorează și se venerează în Biserică încă din cele mai vechi timpuri, Biserica a deschis porțile sale artelor frumose și anume: picturei, arhitecturei și ornamentațiunei. Prin aceste arte ea a transmis generațiunilor viitore imaginea vie a Dumnedeirei și a tuturor eroilor Bisericei. Acestea constatate, gândesc că necesitatea conservărei stilului bisantin se impune de sineși; și Sfântul Sinod care este dator să păstreze tesaurul sacru așa cum l'a îmbogățit Biserica și Sinodele, e dator tot-odată să supravegheze ca nimic strein să nu se introducă în Biserică (s.n.)"[6].

Pentru a răspunde solicitării celor care ceruseră Sfântului Sinod să exer-

6 „Desbaterile S-lui Sinod, Ședința din 22 Noembrie 1889", publicate în Revista *Biserica Orthodoxă Română*, anul al XIII-lea, No. 10, 1890, Tipografia „Cărților bisericesci", București, 1890, pp. 127-128.

cite, prin Episcopi, un control asupra picturii care urma să se introducă în Biserică, episcopul Partenie a venit cu o propunere „privitore la icónele, arhitectura, pictura și ornamentațiunea bisericilor din tótă țara, cum să se urmeze pe viitor", care avea să fie adoptată și publicată ca „DECIZIUNE A SÂNTULUI SINOD AL SÂNTEI NÓSTRE BISERICI AUTOCEFALE DREPT MĂRITORE DE RĚSĂRIT, Privitore la icónele, arhitectura, pictura și ornamentațiunea bisericilor din tótă țara, cum să se urmeze pe viitor..." și prin care se hotăra ca „pictura și ornamentațiunea care se va introduce de acum inainte, fie prin bisericele cele vechĭ fie prin cele nouĭ sau reîn[n]oite – să fie conform stiluluĭ bizantin deja în us în Biserica nóstră Română autocefală drept măritóre de rĕsărit" și altele similare[7].

Acestea fiind zise și stabilite într-un cadru atât de solemn ca cel al unui sinod, lucrurile urmau să se reînscrie în făgașul lor corect, numai că, la nivel general, exista o confuzie în ceea ce privește arta „conformă stiluluĭ bizantin", aspect sesizabil în sesiunea de toamnă a Ședințelor Sfântului Sinod din 1892, în care P.S. Episcop al Argeșului remarca următoarele: „trebuie să recunoștem că zugravi de biserici, întru totul apți și școlă bisantină, nu avem (s.n.). Singurii cari să cunoscă puțin, sunt Grigorescu și Tattarescu; dar pote că nici D-lor nu au cunoștință de vechia pictură bisantină..."[8].

Așadar, în acel sfârșit de veac al XIX-lea, în care pictura românească bisericească traversase încă o etapă a unei metamorfozări radicale în care, îndreptată cu fața spre Occident, își pierduse orice fărâmitură de tradiție bizantină, se încerca întoarcerea la origini. Acestea ar putea fi doar unele din motivele pentru care, dezbateri pe seama picturii bisericești au fost prezente în multe din ședințele Sfântului Sinod ale anilor 1889, 1892, precum și în cei care au urmat.

1912 – Decretul regal al lui Carol I

În final, în Ședința Sfântului Sinod din 18 mai 1898 a fost emis un *Proiect de regulament pentru zugrăvirea bisericilor*[9], și care, peste mulți ani, avea să se constituie într-un decret emis de regele Carol I și din care citez doar articolele 21 și 22, privitoare la constituirea unei comisii de specialitate: „Zugrăvirea fiind terminată, se numește o comisiune din partea

7 „Desbaterile S-lui Sinod, Ședința din 22 Octombrie 1892", publicate în Revista *Biserica Orthodoxă Română*, *BOR*, anul al XVI-lea, anul XVI, no. 10, ianuarie, 1892, Tipografia „Cărților bisericesci", București, 1893, pp. 41-44.

8 „Desbaterile S-lui Sinod, Ședința din 22 Octombrie 1892", publicate în Revista *Biserica Orthodoxă Română*, *BOR*, anul al XVI-lea, anul XVI, no. 10, ianuarie, 1892, Tipografia „Cărților bisericesci", București, 1893, pp. 41-44.

9 Regulament aprobat prin Decretul Regal, nr. 4316/1912 și publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 160/17 octombrie 1912, la Chiru COSTESCU, *Colecțiune de legi, regulamente, acte, deciziuni, circulări, instrucțiuni, formulare și programe*, Editura Institutului de Arte Grafice, București, 1919, pp. 386-389; citatele din prezentul studiu sunt preluate „Desbaterile S-lui Sinod, Sesiunea de primăvară", în din revista *BOR*, anul al XXII-lea, nr. 5, august, 1898, Tipo-Litografia „Cărților bisericești", București, 1898, pp. 121-145.

autoritarilor bisericești spre a examina dacă lucrarea e făcută în conformitate cu prevederile acestui regulament (s.n.). Comisiunea în examinare trebuie să fie călăuzită nu numai de principiile și legile artei, ci și de principiile și legile Bisericii (s.n.) și de cele stabilite în regulamentul de față. Comisiunea va raporta Chiriarhului dacă lucrarea îndeplinește toate condițiunile cerute sau dacă este ceva de îndreptat"[10]. Așadar, observăm o primă măsură de verificare a celor prevăzute în cele mai sus menționate prin instituirea unei comisii, o disciplinare bine venită, urmată în capitolul IV (*Dispoziţiuni diverse*, *Dispoziţiuni transitorii*) de alte precizări cu privire la arta bisericească românească:

Dar parcurgerea interdicțiilor și a măsurilor menționate dezvăluie faptul că decretele mai sus citate încercau să readucă la viață vechea pictură „de tradițiune bisantină", să interzică introducerea oricăror icoane străine acesteia, să instituie comisii care să verifice respectarea măsurilor luate – toate binevenite în acel moment de cumpănă artistică. Numai că, nu apare nici o menționare a vreunei încercări de educare a unor zugravi de biserici care, de generații, pierduseră orice legătură, nu doar cu tradiția picturii bizantine, dar până și cu tradiția picturii bisericești românești care-și păstrase până către sfârșitul secolului al XVIII-lea parfumul artei brâncovenești. Toate acestea, până în 1924.

19 noiembrie 1924 – propuneri legislative ale Sfântului Sinod

În ședința respectivă, s-a mers ceva mai departe, în sensul că s-a făcut apel la organul legislativ al statului, într-o colaborare ce amintea de simfonia bizantină. În cadrul ședinței s-a dat curs referatului redactat la propunerea episcopului Nicolae al Clujului și episcopului Vartolomeu al Râmnicului, care au solicitat luarea de măsuri cu privire la colportajul de icoane importate din străinătate, opinând a se interveni la Guvern, pentru ca „să oprească intrarea în țară unor astfel de icoane și să se caute mijloacele de a se tipări și răspândi icoanele cultului nostru"[11]. În acest sens, s-au hotărât următoarele:

„1. Să se intervină la Ministerul Cultelor ca să nu mai dea autorizare de import de icoane din străinătate;

2. Institutul Biblic să înceapă imediat să tipărească și să pună în vânzare icoanele cultului nostru.

3. Să se mijlocească la Ministerul Cultelor ca să autorizeze direcția Tipografiei Cărților Bisericești să intre în legătură cu PP. SS. Chiriarhi și să găsească mijloacele cele mai lesnicioase pentru ca să desfacă în țară stocul de icoane ce stă depozitate la tipografie..."[12]

În continuare, arhiereul Ilarion Băcăoanu a dat citire referatului Comisiunii de cărți de ritual relativ la avizul luat de Consistoriul Superior Bisericesc în ședința din 17 Oct. 1924 asupra picturii bisericești[13], anunțând și aprobând următoarele concluzii:

„1. Să se facă o lege prin care să nu se mai îngădue nimănui a face pictură bisericească și religioasă-bisericească, care n'ar avea calificarea dată de școalele speciale ce se vor înființa (s.n.). Această lege, în nici un caz nu va știrbi autoritatea ierarhului în dreptul de a controla și a aproba astfel de pictură.

2. Pentru a avea pictori calificați, să se înfi-

10 Publicat în *BOR*, anul XXXVI, no. 7, octombrie, 1912, Tipografia „Cărților bisericești", București, 1912, pp. 703-708.

11 *BOR*, seria II, anul XLIII, nr. 9, (534), septembrie 1925, p. 548.

12 *BOR*, seria II, anul XLIII, nr. 9, (534), septembrie 1925, p. 548.

13 În sesiunea de toamnă, în ședința din 17 noiembrie 1924, Consistoriul Superior Bisericesc, cu Nr. 32 a. c., trimite avizul luat în ședința din 17 Octombrie, relativ la pictura și sculptura bisericească, *BOR*, seria II, anul 43, nr. 7, iulie 1925, p. 425.

înțeze o școală de pictură bizantină bisericească (s.n.) cu o secție de sculptură în lemn și metal în una din mănăstirile noastre, sau la Vălenii-de-Munte, Prahova.

3. Până vom ajunge să avem pictori și sculptori eșiți din această școala, să nu se mai dea autorizație pentru a picta biserici, monumente religioase, troiți etc., decât acelor persoane care sunt bine pregătite, procurând certificate calificative din partea Comisiunii Monumentelor Istorice.

4. De asemenea Comisiunea Monumentelor Istorice, până atunci, să înlesnească pictorilor ce avem și care au autorizație de a lucra și a zugrăvi biserici de a căpăta modele și albumuri de orientare, punându-le la îndemână tipare conservate în pictură religioasă bizantină, prin alcătuirea de cataloage, lăsându-se bineînțeles talentelor artistice excepționale libertatea de inspirație, invenție și creațiune artistică, fără a ieși din limitele stilului bizantin.

5. Cât privește pentru monumentele funerare de prin cimitire, pentru troițele de pe la fântâni și crucile de pe la răspântiile drumurilor, pentru că aceste picturi se fac azi fără nici o autorizație bisericească, P. S. Chiriarhi, prin protopopi și preoții respectivi, să oprească asemenea picturi de meșteri necompetenți, și ele să se zugrăvească ca și bisericile, numai cu autorizație chiriarhală”[14].

La ședințele Sfântului Sinod din 1924 și 1925, în calitate de ministru al Cultelor și Artelor, a fost mereu prezent Alexandru Lapedatu (1876–1950), o personalitate a cărui implicare în viața culturală și artistică nu mai are nevoie de nici o prezentare. Cam în același timp cu ridicarea Bisericii Ortodoxe Române la rang de Patriarhie, cu sprijinul nedeclarat dar lesne de bănuit al acestui mare iubitor al patrimoniului nostru cultural și artistic, a fost votată o lege care constituia un pas înainte pe drumul afirmării artei tradiționale românești și care stipula înființarea unei „școli de zugravi”.

1926 – Legea pentru Apărarea vechilor picturi bisericești și pentru întemeierea unei școli de zugravi

Această lege mergea astfel dincolo de simpla interzicere a unor abateri, încercând astfel, o primă formă de educare a pictorilor, pentru a-i feri de erorile menționate și condamnate:

„Ferdinand I,

Prin Grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României,

La toți de față și viitori, sănătate:

Adunările legiuitoare au votat și adoptat, iar Noi sancționăm ce urmează:

14 *BOR*, seria II, anul XLIII, nr. 9, (534), septembrie 1925, p. 548.

LEGE

Pentru

Apărarea vechilor picturi bisericești și pentru

întemeierea unei școli de zugravi

Art.1. – Nici o lucrare de pictură, reparație sau operă nouă nu se poate face decât de zugravi având învoirea comisiei monumentelor istorice și a episcopului respectiv.

Art.2. – Învoirea se va dobândi printr'un examen înaintea membrilor comisiei, la cari se vor putea adăugi artiști având cunoștinți speciale în acest domeniu.

Art.3. – Pentru a se crea specialiști pricepuți, ministerul de culte va întemeia în localitatea ce i se va părea potrivită o școală de zugravi, al cărui curs de un an va cuprinde lecții de iconografie tehnică și stil bisericesc (s.n.).

Un regulament va determina condițiile de funcționare ale școlii.

Această lege s'a votat de Senat în ședința dela 28 Fevruarie anul 1925 și s'a adoptat cu majoritate de șasezeci și două voturi contra unu.

Această lege s'a votat de Adunarea deputaților în Ședința dela 19 Martie anul 1926 și s'a adoptat cu majoritate de nouăzeci și șase voturi contra unu.

Promulgăm această lege și ordonăm ca ea să fie investită cu sigiliul Statului și publicată în Monitorul Oficial.

Dat în București, la 27 Martie 1926"[15].

Așadar, un vot majoritar, dar despre ale cărui urmări nu am mai aflat nimic, astfel că nu știu dacă s-a finalizat conform deziderateloremise. Coincidență sau nu, ea a fost promulgată chiar în ziua în care Alexandru Lapedatu și-a încheiat primul mandat de ministru al Cultelor din Guvernul I. C. Brătianu[16]. Însă inițiativa înființării unei școli care să educe zugravii bisericești nu depindea de meandrele politice, ci constituia un deziderat al Bisericii Ortodoxe Române, motiv pentru care ea avea să fie repusă în discuție.

14 octombrie 1926 – Congresul Național Bisericesc

Congresul Bisericesc din toamna aceea a fost al doilea Congres Național al Bisericii Ortodoxe Române, întrunit potrivit noii legi a autonomiei Bisericii, după ridicarea sa la rang de Patriarhie (februarie 1925). În cadrul său s-a pus, din nou, problema înființării unei Școli de pictură bisericească, de data aceasta propunerea venind din partea marelui istoric și om de cultură Nicolae Iorga, care a cerut ca, „în legătură cu Tipografia Cărților

15 *Monitorul Oficial*, No. 75, Miercuri, 31 martie 1926, p. 4780-4781.

16 În volumul biografic închinat fraților Lapedatu aflăm ca prim interval guvernare „30 oct. 1923–27 martie 1926" (Andreas WILD, *Frații Lapedatu – artizani ai României moderne în generația Marii Uniri*, Fundația Lapedatu, 2017, p. 65).

Bisericești, să se înființeze o școală de pictură bisericească. Așa cum se face azi zugrăvirea bisericilor, a spus domnia sa, este o necinstire adusă stilului nostru bizantin. A cerut ca Ministeriul Cultelor să găsească mijloacele pentru a se putea înființa o asemenea școală, la vreuna din mănăstirile noastre din jurul Bucureștiului, fiindcă un loc, cum e capitala noastră, nu e potrivit pentru buna lucrare și rodire a unei astfel de școale"[17].

Deocamdată, despre această școală, nu am mai aflat nimic dar, peste zece ani, Ministerul Cultelor și Artelor avea să emită o nouă lege cu privire la constituirea unei *Comisiuni speciale pentru calificarea pictorilor bisericești autorizați*.

1937 și 1938 – Comisia Ministerului Cultelor și Artelor

Această lege dorea a pune puțină ordine în manifestările artelor plastice[18], stipulând ca, pe lângă Ministerul Cultelor și Artelor, să fie instituită o „Comisiune permanentă (s.n.), care va aviza asupra achiziționării și comenzii oricărei opere de artă plastică, de către Stat și instituțiile specificate mai sus". Mai departe, la art. 4, este menționat faptul că se creează o „Comisiune specială pentru calificarea pictorilor bisericești autorizați (s.n.)", compusă din: „un cleric – delegat al Sfintei Patriarhii – o persoană, de preponderentă cultură artistică bisericească, un tehnician în pictura bisericească, un delegat al ministerului, un pictor-delegat al Societății Pictorilor și Sculptorilor Români. Această Comisiune lucrează sub președinția secretarului general al Ministerului de Culte și Arte. Funcțiunile membrilor acestei Comisiuni sunt onorifice", iar membrii Comisiunii sunt numiți de Ministerul Cultelor și Artelor, pe o perioadă de 4 ani, prin decizie ministerială. În continuare a fost aprobat și un „REGULAMENT pentru calificarea pictorilor bisericești, autorizați și a zugravilor bisericești autorizați (s.n.)"[19].

Un an mai târziu, poate nu întâmplător în timp ce ministrul al Cultelor și Artelor era mitropolitul Nicolae Colan iar Președinte al Consiliului de Miniștri, Miron, Patriarhul României, avea să fie emis un *Decret-Lege pentru modificarea unor dispozițiuni din legea pentru încurajarea artelor plastice*,

17 *BOR*, seria II, anul XLIV, nr. 10 (547), octombrie 1926, p. 604; în cadrul Sumarului ședinței din 14 Octombrie 1926 este menționată propunerea lui Nicolae Iorga de înființare a unei „școli de zugravi bisericești, care nu se poate desvolta în București din cauza influențelor nepotrivite ce acest centru le-ar exercita asupra sufletului viitorilor zugravi bisericești și nici la mănăstiri, unde nu este atmosfera culturală necesară. În acest scop trebuie găsită o localitate, care să corespundă mai bine cerințelor acestei școli" (*BOR*, seria II, anul XLIV, nr. 10 (547), octombrie 1926, p. 654).

18 Legea a fost votată de Adunarea deputaților și senatorilor în ședința de la 17 și 25 februarie 1937, a fost promulgată prin Decretul regal nr. 914/937 și s-a publicat în *Monitorul Oficial*, partea I-a, nr. 54, Sâmbătă 6 martie 1937, pp. 2009-2011.

19 Aprobat de Ministrul secretar de stat la Departamentul Cultelor și Artelor, la propunerile Comisiei speciale pentru calificarea pictorilor bisericești, instituită prin deciziile Nr. 7.583 din 1937 și Nr. 9.187 din 1937, în conformitate cu art. 4 din Legea pentru încurajarea artelor plastice.

din 3 iunie 1938, ce modifica dispozițiile relative la pictura bisericească din Legea de la 6 martie 1937 și cuprindea un singur articol, ce modifica Art. 4 din legea pentru încurajarea artelor plastice din 6 Martie 1937[20], hotărând crearea unei „Comisiuni speciale pentru calificarea pictorilor bisericești autorizați și a zugravilor autorizați (s.n.)...

Dat în București la 28 Mai 1938.

Semnează:

Carol,

Președintele Consiliului de Miniștri,

Miron, Patriarhul României[21]

Nicolae Colan, Ministrul Cultelor și Artelor..."[22]

Așadar, un pas înainte, prin implicarea directă a organelor legislative de stat, dar care nu oferea nimic nou în modul de instruire al pictorilor și zugravilor bisericești, în sensul că nu prevedeau instituirea unor cursuri de profil. Acest neajuns avea să fie înlăturat peste puțin timp, tot la inițiativa Bisericii Ortodoxe.

1940 – „Școala Superioară de Artă Bisericească"

Pentru a veni în întâmpinarea celor care doreau să studieze pictura bisericească, la inițiativa patriarhului Nicodim a luat naștere, în noiembrie 1940, „Școala Superioară de Artă Bisericească" de pe lângă Arhiepiscopia Bucureștilor, o școală care își propusese să „formeze pictori buni cunoscători ai picturei monumentale, din punct de vedere tecnic și practic, și inițiați în problemele grele ale iconografiei ortodoxe"[23].

În 1943, A.G.Verona a publicat un manual conceput special pentru acest curs, *Pictura, studiu tehnic cu douăzeci de planșe hors-texte*[24], structurat pe patru capitole, primul tratând *Pictura murală (tecnici și materiale)*, al doilea *Pictura de „chevalet"*, al treilea *Consolidarea, restaurarea și renovarea operelor de artă*, iar ultimul *Procedeele tecnice ale artiștilor din trecut*. În prefața respectivului manual, I.D. Ștefănescu menționa faptul că Școala nu avea examen de admitere și că, la doar câțiva ani de la înființarea ei, se constatase faptul că „din pricina înălțimii la cari a fost ținut învățământul din primii ani de funcționare, înălțime necesară, ea numără mai mulți diplomați ai școalei noastre de Arte Frumoase și a celor străine. *Membrii școalei nu plătesc nici un fel de taxă* (s.n.). Întreg materialul de studii și de lucru este dăruit de Arhiepiscopie. Învățământul este de ordine practică. Școala este de fapt un atelier"[25], unul care dorea a compensa, măcar în parte, lipsuri-

20 „Asupra raportului președintelui Consiliului de Miniștri, miniștrilor noștri secretari de Stat la Departamentele Cultelor Artelor, Finanțelor și justiției cu Nr. 13.641 din 1938; Văzând Jurnalul Consiliului de Miniștri ca Nr. 1.052 din ședința dela 28 Martie 1938, precum și avizul legislativ cu Nr. 60 din 19 aprilie 1938, În baza art. 98 din Constituție, Am decretat și decretăm Modificarea unor dispozițiuni din Legea pentru încurajarea artelor plastice..." publicată în *Codul General al României (Codurile, Legile și Regulamentele în vigoare) 1856–1937*, vol. XXVI, partea I, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1938, p. 859-861.

21 Patriarhul Miron Cristea (1868–1939) a condus trei guverne în perioada 11 februarie 1938-6 martie 1939; în timpul când a fost președinte al Consiliului de miniștri (11 februarie–29 martie 1938) a fost elaborată noua Constituție a României. Funcția de prim-ministru al României pe care i-a acordat-o Carol al II-lea a fost una mai mult simbolică, prin această lovitură, regele reușind să-și „instaureze regimul autoritar și să își aroge atribuții executive și legislative sporite, în defavoarea celorlalte instituții ale statului. Din Consiliul de miniștri făceau parte numai apropiați ai regelui și susținători ai noului regim" (http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Miron_Cristea). Noul regim a fost instituționalizat prin Constituția intrată în vigoare pe 27 februarie 1939 și prin decretul de dizolvare a partidelor politice din 30 martie 1938, dată la care patriarhul Miron trecuse la cele veșnice. Semnificativ pentru înțelegerea profilului estetic al patriarhului este faptul că el a fost primul care a susținut cauza construirii unei Catedrale a Mântuirii Neamului și că, în acea zbuciumată și îmbâcsită atmosferă politică a anului 1938, el a găsit un răgaz pentru promulgarea legii menționate în text.

22 *Monitorul Oficial*, nr. 125, partea 1-a, 3 iunie 1938, pp. 2689-2690; *Codul General al României (Codurile, Legile și Regulamentele în vigoare)* 1856-1937, vol. XXVI, 1938, partea I, Monitorul Oficial și Imprimeria Statului, Imprimeria Centrală, București, 1938, p. 859-861.

23 I. D. Ștefănescu, prefața la A.G. VERONA, *Pictura, studiu tehnic cu douăzeci de planșe hors-texte*, Editura și tiparul Sfintei Monastiri Neamțu, 1943, p. XVII.

24 A.G. VERONA, *Pictura, studiu tehnic cu douăzeci de planșe hors-texte*, Editura și tiparul Sfintei Monastiri Neamțu, 1943.

25 I.D. Ștefănescu, prefață la A.G. VERONA, *Pictura, studiu tehnic...*, p. XVII.

le învățământului artistic din trecut. Din păcate, vitregiile politice nu i-au permis să funcționeze prea mult timp.

1950 și 1958 – Comisiunea de Pictură Bisericească

Tăvălugul comunist a ras în calea sa tot ce se raporta la un trecut bogat în tradiții autentic creștine și care ar fi putut rodi în același duh, motiv pentru care se putea afirma faptul că, „la sfârșitul lui 1947, comuniștii români știau mai degrabă ceea ce trebuie să distrugă, decât ceea ce trebuie să construiască”[26]. În asemenea condiții vitrege, în care arta și cultura se afundau în mlaștina copierii servile a unei arte și culturi care părăsise de mult nu doar tradiția creștină, ci și orice rămășiță de bun simț, vrednicul de pomenire Patriarh Justinian a găsit modalitatea de a da posibilitate învățământului picturii bisericești românești să meargă mai departe.

Astfel, la *Serviciul Ateliere* a fost adăugată o nouă secție, și anume cea a *Școalei de pictură bisericească*[27], pe care o regăsim și în *Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române* din 1950 și unde, la Art. 172, apar menționate atribuțiile Serviciului technic.[28] Iar prin Deciziunea Nr. 157, din 24 Iulie 1950, este instituită *Comisiunea pentru pictură bisericească*, cu scopul de „a verifica tehnica și puterea de creațiune artistică a pictorilor și zugravilor de biserici, pentru calificarea lor precum și pentru toate chestiunile în legătură cu pictura bisericească”, de a „examina practic și teoretic pe pictorii și zugravii de biserici, în vederea autorizării lor de a executa picturi bisericești”[29]. În plin regim comunist și, în și mai neagră perioadă stalinistă, Comisiunea de Pictură Bisericească a continuat să-și desfășoare activitatea. Prin „Decizia nr. 633/1958[30] a patriarhului Justinian ea a devenit „Comisia de pictură bisericească a Patriarhiei Române sub coordonarea sectorului Administrației Patriarhale”[31], fiind stabilite și normele pentru organizarea și funcționarea sa.

În deceniile care au urmat înființării ei, Comisia respectivă a fost singurul for educativ, din moment ce la universitățile de artă dintr-o țară comunistă, nimeni nu se aștepta să poată deprinde ceva meșteșug al zu-

26 C. STANCIU, „Constituțiile din perioada comunistă”, p. 65.

27 Lucrările Adunării Naționale Bisericești in sesiunea ordinară din 26 Februarie 1950, *BOR*, martie-iunie, 3-6/1950, an LXVIII, p. 194.

28 „Regulament pentru determinarea atribuțiunilor Patriarhului și de funcționare a organelor centrale deliberative, administrative și executive din Patriarhia Ortodoxă Romană: Sfântul Sinod, Sinodul permanent, Adunarea națională bisericească, Consiliul național bisericesc, Administrația patriarhală, Cancelaria patriarhală și Instituțiile anexe”, în *BOR*, anul LXVIII, 7-9, iulie-sept, 1950, p. 434.

29 *Legiuirile*, p. 433 și *BOR*, 7-9/1950, p. 488-489.

30 Poate nu întâmplător, emisă în anul în care se împlineau zece ani de păstorire a patriarhului Justinian.

31 Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pictura bisericească – simbol de credință vizual*.

grăvirii de biserici, ci doar repere estetice și abilități tehnice laice, necesare dar nu suficiente. Deși se simțea nevoia instituționalizării artei zugravilor de biserici, primii pași nu au putut fi făcuți decât după decembrie 1989.

1993 și 1996 – Primele forme de *instituționalizare ale învățământului artistic*

Un prim astfel de moment l-a constituit înființarea, la inițiativa mitropolitului de atunci al Moldovei și Sucevei, Înaltpreasfinția Sa Daniel, actualul Patriarh al României, a primei specializări de *Conservare-restaurare icoană și carte veche* din cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă din Iași, în toamna anului 1993[32] – Iașul constituindu-se astfel într-un început de drum. Ulterior, în ședința Sfântului Sinod din 13–14 iulie 1994 s-a aprobat „dizolvarea vechii Comisii de Pictură Bisericească spre a se constitui o nouă Comisie, formată din pictori bisericești și clerici cu cunoștințe de pictură", care să fie aprobată de patriarhul Teoctist, prin Decizie Patriarhală, iar pe 15 septembrie 1994, prin Decizia Patriarhală nr. 62, Patriarhul a aprobat constituirea și componența noii Comisii de Pictură Bisericească a cărei activitate a început la 14 noiembrie 1994[33]. În paralel cu această restructurare, conștientizarea faptului că instituționalizarea învățământului artistic bisericesc se impune, a condus către înființarea unei noi specializări academice, și anume în capitala țării, București.

În acest sens, în toamna anului 1995, la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul", au început cursurile specializării „Patrimoniu cultural", cursuri la zi, pe o durată de 4 ani[34], pentru ca, în baza Temeiului nr. 30/1996 să apară și specializarea *Pictură*. Astfel, la inițiativa Patriarhului Teoctist și la propunerea Comisiei învățământului pentru pregătirea personalului bisericesc, Sfântul Sinod a hotărât „înființarea Academiei de Pictură Bisericească la Mănăstirea Plumbuita, ca secție de Teologie-Pictură Religioasă în cadrul Facultății de Teologie din București, începând cu anul de învățământ 1996–1997, cu un număr de 25 de locuri în anul I de studiu, urmând ca planul de învățământ să fie alcătuit prin grija Facultății de Teologie și a Sectorului de învățământ. Se vor iniția demersurile necesare la Consiliul Național de Evaluare și

32 Nicoleta MELNICIUC PUICĂ, „Specializarea Artă Sacră – Istoric și perspectivă", în vol. *Învățământul universitar vocațional la ceas aniversar* – 2010 Studii și cercetări (coord. V. Sava, D. Sandu, E.I. Roman), Ed. Doxologia, Iași, 2010, p. 158.

33 *Temeiul nr. 444/1995* – Referatul Sectorului II al Administrației Patriarhale în legătură cu unele probleme actuale privind Comisia de pictură bisericească, *BOR*, 1995, p. 302.

34 HG Nr. 568 din 28 iulie 1995, cu privire la acordarea autorizației de funcționare provizorie, în conformitate cu prevederile Legii nr. 88/1993, privind acreditarea instituțiilor de învățământ superior și recunoașterea diplomelor, Publicat în *Monitorul Oficial* nr. 185 din 16 august 1995, http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/7089.

Acreditare Academică și la Ministerul învățământului, prin înaintarea dosarului de autoevaluare"[35].

Concluzii sau despre „Școala din tinda Bisericii"

Sintagma „școala din tinda bisericii" nu a căzut în desuetudine după Reforma învățământului inițiată de Cuza, întrucât Biserica a continuat să vegheze, după cum s-a priceput și cum a putut, la bunul mers al instruirii, nu doar în buchea cărții. Din cele prezentate mai sus se observă cum Părinții Sinodului Ortodox Român din 1889 au luat „o decisiune în chestiunea picturei Bisericei nostre în genere", pentru ca, în Ședința Sfântului Sinod din 18 mai 1898, să fie emis un *Proiect de regulament pentru zugrăvirea bisericilor*, constituit într-un decret emis de regele Carol I în 1912.

Pentru a avea pictori calificați, în Ședința Sfântului Sinod din 19 noiembrie 1924 s-a propus ca „să se facă o lege prin care să nu se mai îngădue nimănui a face pictură bisericească și religioasă-bisericească, care *n'ar avea calificarea dată de școalele speciale ce se vor înființa* și, mai mult, să se înființeze „o școală de pictură bizantină bisericească". În 1926 a fost promulgată *Legea pentru Apărarea vechilor picturi bisericești și pentru întemeierea unei școli de zugravi*, iar la Congresul Național Bisericesc din 1926, Nicolae Iorga a cerut ca, „în legătură cu Tipografia Cărților Bisericești, să se înființeze o școală de pictură bisericească". Ministerul Cultelor și Artelor, prin legile emise, a trecut treptat, de la crearea unei *Comisiuni speciale pentru calificarea pictorilor bisericești autorizați*, cu redactarea și aprobarea unui *Regulament pentru calificarea pictorilor bisericești, autorizați și a zugravilor bisericești autorizați* (1937), la crearea unei *Comisiuni speciale pentru calificarea pictorilor bisericești autorizați și a zugravilor autorizați* (1938).

Dar prima instituție de învățământ artistic cu profil creștin a luat ființă tot la inițiativa Bisericii, prin strădania patriarhului Nicodim care, în noiembrie 1940, a deschis „Școala Superioară de Artă Bisericească" de pe lângă Arhiepiscopia Bucureștilor. Viziunea artistică comunistă nu a putut pune capăt dorinței de instruire a zugravilor de biserici, patriarhul Justinian instituind *Comisiunea pentru pictură bisericească*, prin Deciziunea din 24 Iulie 1950 – comisie care a continuat să funcționeze pe toată perioada comunistă.

După decembrie 1989, la inițiativa mitropolitului de atunci al Moldovei și Sucevei, Înaltpreasfinția Sa Daniel, actualul Patriarh al României, în

35 „Temei nr. 30/1996 Problema înființării Academiei de Pictură Religioasă, ca secție a Facultății de Teologie din București, începând cu anul de învățământ 1996-1997", în BOR, an CXIV, 1-6, ian-iunie, 1996, pp. 345-346; HG nr. 294 din 16 iunie 1997 cu privire la funcționarea instituțiilor de învățământ superior, în conformitate cu prevederile Legii nr. 88/1993 privind acreditarea instituțiilor de învățământ superior și recunoașterea diplomelor, Publicat în Monitorul Oficial nr. 130 din 25 iunie 1997, http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/12356.

toamna anului 1993, a primei specializări de *Conservare-restaurare icoană și carte veche*, în cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă din Iași, după care a urmat Bucureștiul și celelalte centre universitare.

În concluzie, întregul parcurs al instituționalizării meșteșugului de zugrăvire a bisericilor, unul îndelungat și întortocheat, a început la sânul Bisericii, motiv pentru care putem afirma că, în cazul de față, nu avem doar „școala din tinda bisericii", cât mai ales pe cea „din tinda Bisericii", a instituției care nu doar că a propovăduit prin cuvânt icoana și arta bisericească, ci a purces și la readucerea ei la strălucirea de odinioară, prin forme de învățământ adecvate și potrivite atingerii acestui scop.

*

Nu ne putem închipui un spațiu creștin, fie el public sau particular, fără icoane, prezențe grăitoare ale mesajului evanghelic și vestitoare ale împărăției cerurilor. Recunoașterea menirii lor în viața creștină nu a fost doar un act istoric, petrecut cândva, în prima duminică a Postului Mare din acel îndepărtat an 843. Ea are loc în fiecare duminică care, de atunci, a rămas purtătoare și vestitoare de Ortodoxie, mereu subliniindu-se faptul că icoana este „o prezență permanentă în istoria Bisericii creștine", după aflăm din cuvântul de învățătură ținut în Duminica Ortodoxiei a IPS Varsanufie[36].

Dar icoana nu poate exista de la sine, ci ea este pictată de cineva înzestrat și abilitat în acest sens și care, dacă nu este educat în spiritul unei autentice tradiții picturale, riscă să deformeze sufletele printr-o prezentare strâmbată și distorsionată a adevărului iconografic și iconologic. Dar posibilitatea dobândirii unei educații teologice, estetice, artistice, într-un mediu acreditat de Stat și de Biserică, deopotrivă, nu a fost ușor de dobândit, motiv pentru care putem considera propunerea legislativă a Sfântului Sinod din 19 noiembrie 1924 ca fiind un pas minor cu efect major – ce a condus, încetul cu încetul, la instituționalizarea învățământului de pictură bizantină bisericească, în centre academice de prestigiu.

36 Catedrala Arhiepiscopală *Sfântul Nicolae*, http://arhiepiscopiaramnicului.ro/ips-varsanufie?page=4.